

До спеціалізованої вченої ради К 41.884.04
Одеського державного університету
внутрішніх справ
65014, м. Одеса, вул. Успенська, 1

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Садчікової Катерини Анатоліївни «Використання спеціальних знань на стадії досудового розслідування (процесуальний аспект)», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Актуальність теми. Підготовлена дисертація є досить актуальною з огляду на сучасні процеси реформування кримінального процесуального законодавства України й нагальну потребу оптимізації діяльності органів досудового розслідування. Під час досудового розслідування доволі часто трапляються ситуації, коли для з'ясування обставин, що мають істотне значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Такого роду спеціальні знання безпосередньо не пов'язані з веденням кримінального провадження та за своїм змістом виходять за межі освітніх програм підготовки юристів, але ці знання традиційно використовуються в інтересах кримінального судочинства. Виходячи зі змісту положень чинного Кримінального процесуального кодексу України (надалі – КПК України), проведення експертизи є формою використання спеціальних знань особою, яка володіє цими знаннями (експертом), яка реалізується на підставі звернення сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду. Іншою, не менш розповсюдженою, формою використання спеціальних знань є надання спеціалістами консультацій під час досудового розслідування, а також їхня участь у проведенні слідчих (розшукових) дій, у т.ч. для надання безпосередньої технічної допомоги.

На сьогоднішній день проведення експертиз у межах кримінальних проваджень та участь спеціалістів під час досудового розслідування є розповсюдженим явищем, про що найкраще свідчать статистичні дані. Лише

експертами Експертної служби МВС України у 2015 році було проведено 238 217 експертиз, виконано 92 103 спеціальних досліджень, прийнято участь у проведенні 24 174 слідчих (розшукових) дій. У 2016 році проведено 227 195 експертиз, 50 664 спеціальних досліджень та прийнято участь у проведенні 54 026 слідчих (розшукових) дій.

Наведені обставини переконливо свідчать про актуальність та своєчасність поданої до захисту дисертації, а також про назрілу у вітчизняній юридичній науці необхідність проведення такого дослідження. Наукова значимість дисертації підтверджується недостатньою кількістю публікацій, присвячених кримінальним процесуальним проблемам використання спеціальних знань на стадії досудового розслідування, що належать авторам, зазначеним у вступі дисертації.

Дослідження Садчікової К.А. відповідає положенням Пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 років, затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275, тематиці наукових досліджень кафедри кримінального процесу Одеського державного університету внутрішніх справ «Актуальні проблеми досудового розслідування» (державний реєстраційний номер 0110U000671). Дослідження спрямоване на реалізацію положень Закону України від 11.07.2001 р. № 2623-111 (в редакції від 12.10.2010 р.) «Про пріоритетні напрямки розвитку науки і техніки» та плану заходів Міністерства внутрішніх справ, спрямованих на реалізацію норм КПК України, затвердженого наказом МВС України від 08.08.2012 р. № 685.

Наукова новизна наукових положень, сформульованих у дисертації, є обґрунтованою та визначається тим, що за характером та змістом розглянутих питань робота є першим після прийняття чинного КПК України у 2012 році спеціальним комплексним монографічним дослідженням теоретичних і практичних проблем правового регулювання використання результатів застосування спеціальних знань у ході досудового розслідування.

Оцінюючи найважливіші здобутки дисертаційного дослідження, варто вказати на наступні результати, що мають вагому наукову новизну. Зокрема, уперше доведено можливість використання як доказової інформації результатів діяльності спеціаліста, за відсутності потреби проводити експертні дослідження. Обґрунтовано, що повідомлення про підозру, клопотання, доручення, протокол затримання особи за підозрою в учиненні злочину є процесуальними рішеннями, які можуть прийматися за результатами застосування спеціальних знань. Вироблено алгоритм порядку допиту експерта та спеціаліста і запропоновано доповнити чинний КПК України статтею 225-1 «Особливості допиту експерта та спеціаліста». Надано авторське визначення використання результатів спеціальних знань у досудовому розслідуванні, що передбачає залучення слідчим чи прокурором спеціалістів, експертів для надання консультацій та висновків і прийняття за їх результатами процесуальних рішень.

Дисертантом удосконалено твердження про необхідність поділу стадії досудового розслідування на умовні етапи стосовно завдань розслідування та процесуальних рішень кожного етапу, а також підходи щодо призначення експертиз та їх законодавчого закріплення. Отримали удосконалення позиції щодо використання допомоги спеціаліста в ході досудового розслідування та порядок використання спеціальних знань у ході прийняття процесуальних рішень про застосування примусових заходів виховного та медичного характеру.

У дисертації дістали подальшого розвитку понятійний апарат у частині, що стосується предмета дослідження, зокрема визначення понять «спеціальні знання» та «обізнані особи»; положення про доцільність проведення перевірки заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення та прийняття відповідних процесуальних рішень в «експертних злочинах» за результатами застосування спеціальних знань; теоретичні положення щодо умов закриття кримінального провадження, у тому числі за результатами застосування спеціальних знань; наукові позиції стосовно розширення підстав обов'язкового призначення

експертиз. За результатами дослідження запропоновано зміни та доповнення до чинного КПК України, зокрема до ст. 3; до п. 10 ч. 3 ст. 42; до п. 9 ст. 69; до ч. 1 ст. 71; до ч. 3 ст. 79; до ч. 1 ст. 99; до ч. 8 ст. 101; до ч. 3 ст. 110; до ч. 6 ст. 176; до ч. 1 ст. 214; до ч. 1 ст. 242; до ч. 2 ст. 292; до ч. 1 ст. 491; до ч. 3 ст. 503; до ч. 1 ст. 508.

Враховуючи викладене, аналізована дисертація є значущою як з позицій науки, так і з точки зору практичної діяльності органів досудового розслідування. Елементи наукової новизни сформульовані коректно, їх кількість та кваліфікаційні ознаки відповідають нормативним вимогам.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання. На наш погляд, результати дослідження характеризуються теоретичною та практичною значущістю. Теоретичне значення дисертації полягає в розробці важливих для юридичної науки кримінальних процесуальних питань використання спеціальних знань на стадії досудового розслідування. Практично результати дослідження можуть бути використані:

- у науково-дослідній діяльності як підґрунтя для подальших наукових досліджень проблем щодо вдосконалення практики використання спеціальних знань, прийняття та мотивації процесуальних рішень;

- у навчальному процесі юридичних вищих навчальних закладів та правових факультетів при викладанні дисциплін «Кримінальний процес», «Досудове слідство», «Криміналістика» та спеціальних курсів, при підготовці відповідних розділів підручників, навчальних посібників, програм;

- у практичній діяльності слідчих підрозділів у ході проведення досудового розслідування для вдосконалення засобів та методів збирання і дослідження доказів;

- у сфері правотворчості шляхом урахування результатів дослідження привнесенні змін та доповнень до чинного законодавства.

Практична спрямованість результатів дисертації підтверджується наявністю відповідних актів впровадження у практичну діяльність слідчого

управління ГУНП в Одеській області від 19 квітня 2017 р., в навчальну та наукову діяльність Одеського державного університету внутрішніх справ від 25 жовтня 2016 р.

Ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації визначається методологічною основою проведеного дослідження. Спираючись на сучасні погляди щодо пізнання соціальних явищ, дисертант використав низку методів пізнання обраної проблеми (діалектичний метод, порівняльно-правовий, аналіз та синтез, соціологічний метод тощо). У ході дослідження автор спирався і на власний досвід роботи на посаді експерта. Відповідно до вимог МОН України, у роботі зазначено, які саме методи використано під час підготовки кожного з підрозділів дисертації.

Достатній ступінь обґрунтованості та достовірності висновків підтверджується тим, що основні концептуальні положення дисертації базуються на ґрунтовній емпіричній базі - результатах дослідження матеріалів 178 архівних кримінальних проваджень у прокуратурі та судах Одеської області, а також аналізу відповідних процесуальних документів, якими закінчувалось досудове розслідування зазначених кримінальних проваджень, результатах соціологічного опитування 228 працівників підрозділів ГУНП в Одеській області (182 слідчих та 46 експертів).

Положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, повно викладені у дванадцяти публікаціях за темою дисертації, з яких 5 у наукових журналах та збірниках наукових праць, визначених МОН України як фахові видання з юридичних наук (1 з яких опублікована в зарубіжному періодичному виданні), 7 тезах доповідей на наукових та науково-практичних конференціях. Вказані публікації повною мірою відображають основні положення дисертації.

Оцінка змісту та завершеності дисертації. Структура дисертації відповідає поставленим автором перед собою завданням. Робота відповідає логіці наукового пошуку, зорієнтована на розкриття визначеної мети дослідження та складається зі вступу, 3 розділів, що містять 9 підрозділів,

висновків, списку використаних джерел (283 найменування), додатків. Загальний обсяг дисертації становить 233 сторінок, з них основного тексту – 184 сторінки, список використаних джерел розміщений на 29 сторінках, додатків – 12 сторінок. У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, мету і завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, зазначено відомості про апробацію результатів дослідження, публікації автора та структуру дисертації.

У першому розділі дисертації «Теоретичні засади прийняття процесуальних рішень за результатами використання спеціальних знань у досудовому розслідуванні» автор достатньо глибоко проаналізував стан наукової розробки вказаних питань, етапи досудового розслідування, де ці знання використовуються, та характеристику процесуальних рішень, що приймаються за результатами оцінки відповідних доказів. На стор. 23-30 дисертації автор докладно розглядає сутність спеціальних знань, що використовуються у досудовому розслідуванні. На стор. 37 дисертант на підставі викладених поглядів вчених і положень законодавства вдало формулює поняття спеціальних знань, визначаючи їх як наукові, технічні й інші професійні знання, отримані в результаті навчання, а також навички, набуті в процесі роботи в певних галузях практичної діяльності, які використовуються разом із науково-технічними засобами для пошуку, виявлення, вилучення та дослідження слідів злочину з метою одержання доказової та орієнтуючої інформації. Слід погодитися із запропонованим на стор. 41 авторським визначенням «використання спеціальних знань у ході досудового розслідування», під яким запропоновано розуміти застосування взагалі всіх існуючих незагальновідомих знань і навичок, якими не володіє слідчий, прокурор, якщо в процесі розслідування в цих знаннях чи навичках виникає необхідність.

Автором вдало розкрито сутність і процесуальне значення стадії досудового розслідування, доречно виокремлено та охарактеризовано етапи цієї

стадії, що співвіднесено з проблематикою використання спеціальних знань (стор. 42-57). Цілком обґрунтованою є думка автора (стор. 48) про те, щоб інформація стала доказовою, щодо її носіїв потрібно виконати встановлений комплекс процесуальних процедур, у результаті яких інформація набуває статусу фактичних даних. Вдало відзначено, що інформація, яка відшукується, переробляється чи іншим чином опрацьовується в ході проведення слідчих (розшукових) дій, експертних досліджень, застосування спеціальних знань, може певною мірою втрачати доказове значення і залишатися тільки орієнтуючою. І навпаки, орієнтуюча інформація може трансформуватися в доказову.

Позитивної оцінки заслуговує проведений у межах підрозділу 1.3 (стор. 58-73) аналіз поняття та характеристики процесуальних рішень, що приймаються з урахуванням результатів спеціальних знань, визначення основних елементів прийняття таких рішень: 1) розумовий процес; 2) вольова дія; 3) вибір мети дії; 4) прийняття рішення, як кінцевий результат. Автор обґрунтовано визначає властивості притаманні процесуальним рішенням: законність, обґрунтованість, вмотивованість, переконливість, справедливість, логічність, ефективність забезпечення законних прав залучених до кримінального провадження осіб (стор. 62-64).

У другому розділі «Суб'єкти застосування спеціальних знань та оцінка їх висновків при прийнятті процесуальних рішень у досудовому розслідуванні» автором ґрунтовно проведено аналіз норм чинного законодавства, які регламентують статус експерта та спеціаліста (стор. 75-91). Автором слушно зазначається (стор. 91), що спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями щодо застосовування технічних та інших засобів, надання суду або сторонам кримінального провадження роз'яснень і консультацій з приводу питань, які входять до його професійної компетенції, та залучається до участі в процесуальних діях з метою сприяння у виявленні, закріпленні й вилученні предметів і документів, які в подальшому можуть бути використані як докази. Останній, на думку автора (стор. 113-114), реалізує свої

спеціальні знання у формах: а) безпосередньої практичної діяльності; б) методичної; в) технічної; г) консультативної.

Цілком обґрунтовано доведено, що висновок експерта повинен відповідати загальним правовим вимогам і специфічним ознакам даного виду доказів стосовно форми, змісту і має бути належним, допустимим і достовірним (стор. 95-96). Вдало відзначено (стор. 111), що заключним етапом оцінки будь-якої судової експертизи є: визначення ролі і значення встановленого експертом факту в доведенні винуватості або невинуватості особи, яка притягається до кримінальної відповідальності; у вирішенні питання про доведеність чи недоведеність тих чи інших обставин кримінального провадження; на етапі закінчення досудового розслідування це формування і прийняття підсумкових процесуальних рішень. Однак в основу цих процесуальних рішень можуть бути покладені тільки такі експертні висновки, спроможність і достатня обґрунтованість яких не викликає ніяких сумнівів.

На стор. 111-129 дисертації автором докладно викладені особливості оцінки результатів діяльності спеціаліста при прийнятті процесуальних рішень у досудовому розслідуванні. Слушно зазначається, що у ході початкових слідчих (розшукових) дій (всі види огляду), спеціаліст проводить попередні дослідження, в ході яких визначає: належність виявлених слідів до розслідуваної події; відомості про механізм та спосіб вчинення злочину; знаряддя, якими користувався злочинець; контакт злочинця з предметами обстановки місця події та іншу орієнтуючу інформацію (стор. 112). Автор доречно наголошує, що спеціаліст не є самостійним суб'єктом доказування, він сприяє слідчому і прокурору у зборі, дослідженні та перевірці доказів; дає пояснення щодо застосування спеціальних знань, допомагає в підготовці та призначенні експертизи. Автором вдало визначено (стор. 130), що висновок спеціаліста – це консультація з питань, які входять до його компетенції, надана в письмовій формі, і як самостійна форма застосування спеціальних знань вона може бути використана сторонами кримінального провадження та судом до призначення відповідної судової експертизи

У третьому розділі «Прийняття окремих процесуальних рішень за результатами застосування спеціальних знань» автором вдало зауважується (стор. 131), що обґрунтування являє собою особливий вид інтелектуально-практичної діяльності суб'єктів, що приймають процесуальні рішення, яка полягає в приведенні у відповідних розділах процесуального акта посилань на конкретні правові норми, аналізу доказів і заснованих на законах логіки доводів, які підтверджують правильність прийнятого рішення, тобто, являє собою взаємозв'язок доведеності й аргументованості всіх зроблених у конкретному акті висновків. Доречно відзначено (стор. 143), що результати проведених експертних досліджень мають істотне значення для кваліфікації злочину (тілесні ушкодження в разі вчинення розбійного нападу, встановленні віку неповнолітнього, у разі втягнення останнього у злочинну діяльність), визначення ідентифікуючих ознак предметів (дактилоскопічні, трассологічні, балістичні дослідження), визначення наслідків (результати бухгалтерських експертиз, збитки від незаконного полювання, вирубки лісу).

На стор. 149-162 докладно розглянуті питання прийняття рішення про закриття кримінального провадження за результатами застосування спеціальних знань. Справедливо наголошено (стор. 154), що від встановлених експертом фактів, характеру кримінального провадження, конкретної слідчої ситуації, сукупності доказів значення висновку експерта в ході прийняття підсумкового рішення може бути різним. Автор обґрунтовано підкреслює (стор. 156), що неможливо прийняти рішення про звільнення від кримінальної відповідальності осіб, які добровільно здали вогнепальну, холодну зброю, боєприпаси або вибухові речовини, наркотичні речовини, прекурсори, пройшли курс лікування від наркоманії без використання результатів спеціальних знань. На стор. 158-159 слушно зазначає, що результати спеціальних знань є підставою розмежування злочину від інших правопорушень і проступків, які тягнуть відповідальність за адміністративним, дисциплінарним, цивільно-правовим законодавством.

Автором докладно визначено специфіку реалізації норм інституту застосування примусових заходів медичного та виховного характеру (стор. 162-179). Справедливо наголошено, що цей інститут перебуває на перехресті юридичної (кримінальної, кримінальної процесуальної, адміністративної) і медичної (психіатрія, психологія, клінічна медицина) наук, а результати застосування спеціальних знань є основним критерієм, який визначає особливості кримінального провадження та прийняття підсумкового рішення про застосування примусових заходів виховного характеру чи закриття кримінального провадження (стор. 166). Автором закономірно підсумовано (стор. 185), що спеціальні знання необхідні для встановлення віку неповнолітнього, стану його здоров'я - психічного захворювання чи затримки психічного розвитку, визначення розумової відсталості неповнолітнього, що вимагає внесення доповнень до п. 5 ч. 1 ст. 485 КПК України. Характер розладу психічної діяльності чи психічного захворювання особи визначається відповідно до висновку судово-психіатричної експертизи, який визначає особливості проведення досудового розслідування та прийняття підсумкового рішення.

Завершується робота досить розгорнутими висновками, які впливають зі змісту роботи, є логічними, слугують віддзеркаленням основних результатів дисертаційної роботи.

Виходячи з аналізу основної частини дисертації, можемо дійти висновку, що мета дисертаційної роботи в ході виконання дослідження була досягнута, а дисертація є завершеною науковою кваліфікаційною працею. Автореферат дисертації повною мірою відображає основні наукові положення дисертації. Дисертація та автореферат підготовлені державною мовою, до їх оформлення принципів зауважень у офіційного опонента немає.

Водночас, дисертація Садчікової К.А. містить окремі положення, висновки і рекомендації, що мають спірний чи дискусійний характер, потребують свого уточнення, конкретизації чи пояснення і можуть слугувати

підґрунтям для наукової дискусії під час захисту дисертації у спеціалізованій вченій раді, зокрема:

1. Маємо звернути увагу автора на те, що у тексті дисертації спостерігається певна термінологічна неузгодженість та непослідовність. Так, при визначенні предмету дослідження автор застосовує поняття «використання спеціальних знань», проте у плані дисертації (розділ 3) та на стор. 28, 31, 32, 34 та ін. дисертації міститься поняття «застосування спеціальних знань».

2. Потребує додаткового пояснення позиція наукової новизни (стор. 20) щодо обґрунтування саме вперше того, що повідомлення про підозру, клопотання, доручення, протокол затримання особи за підозрою в учиненні злочину є процесуальними рішеннями, які можуть прийматися за результатами застосування спеціальних знань.

3. У межах дисертації автор уникає проблеми визначення строків проведення експертиз у кримінальному провадженні. Разом з тим, актуальність цієї проблеми обумовлена значною увагою до неї з боку працівників практичних підрозділів. Так, Листом Головного управління Національної поліції України в Одеській області (вих. № 3060 від 17.11.2016 р. щодо вдосконалення діяльності підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України) визначено питання нормативного регулювання термінів проведення призначених експертиз як таке, що потребує наукового розроблення.

4. На стор. 81, 84, 96 та ін. дисертації містяться посилання на положення Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, що затверджена наказом Міністерства юстиції України № 53/5 від 08 жовтня 1998 року. Проте у дисертації взагалі відсутні згадування та посилання на положення Тимчасової Інструкції з організації, проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України, що затверджена наказом МВС України № 64н від 11 листопада 2016 року.

5. На стор. 146 дисертації зазначено про необхідність відображення результатів фоноскопічних експертиз у ході складання обвинувального акта в

справах про кримінальні правопорушення, що вчиняються організованими злочинними угрупованнями. По-перше, відзначимо, що згідно п. 1.2.1 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, що затверджена наказом Міністерства юстиції України № 53/5 від 08 жовтня 1998 року, зазначена експертиза має іншу назву – експертиза відеозвукозапису. По-друге, робота значно виграла, якби автор розкрив питання наочності й візуалізації результатів такого роду експертиз при вирішенні ідентифікаційних завдань.

Загалом, висловлені зауваження є дискусійними, вони не ставлять під сумнів отримані наукові результати, позитивну оцінку дисертації та повністю можуть бути виправленими у подальшій науковій роботі дисертанта.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Садчікової К.А. на тему «Використання спеціальних знань на стадії досудового розслідування (процесуальний аспект)» виконана самостійно та містить наукові положення і науково обґрунтовані результати. Висновки базуються на аналізі практики діяльності органів досудового розслідування та суду, аналізі статистичних матеріалів, матеріалів кримінальних проваджень та інших документів, тому мають відповідний ступінь репрезентативності.

Здійснене комплексне дослідження кримінальних процесуальних засад використання спеціальних знань на стадії досудового розслідування виконано уперше та відповідає науковій спеціальності 12.00.09. Текст дисертації написаний зрозумілою, юридично і літературно грамотною мовою, робота оформлена у відповідності з вимогами, які ставляться до такого роду праць. Матеріали дисертації відображені в публікаціях автора. Автореферат відповідає змісту дисертації.

З урахуванням вищезазначеного вважаємо, що дисертація відповідає вимогам пунктів 9, 11 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, Вимогам до оформлення дисертацій, затверджених Наказом Міністерства освіти і науки України від 12 січня 2017 року № 40, а її автор – **Садчікова**

Катерина Анатоліївна - за результатами захисту у спеціалізованій вченій раді заслуговує присвоєння наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Дисертація Садчікової К.А. та відгук на неї обговорені і схвалені на засіданні кафедри криміналістики, судової медицини та психіатрії факультету № 3 Одеського державного університету внутрішніх справ (протокол № 2 від 15 вересня 2017 року).

**Професор кафедри криміналістики,
судової медицини та психіатрії
факультету № 3 Одеського державного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник**

Р.В. Тарасенко

Погоджено:

**Перший проректор Одеського
державного університету
внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент**

С.В. Албул

«15» вересня 2017 року